

Universiteit
Leiden
The Netherlands

'Bibliotheca Thysiana. Tot publycque dienst der studie'

Hoftijzer, P.G.

Citation

Hoftijzer, P. G. (2009). 'Bibliotheca Thysiana. Tot publycque dienst der studie'. In *Jaarverslag 2008 van de Koninklijke Brill NV*. Leiden: E.J. Brill. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/15652>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/15652>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Bibliotheca Thysiana

‘Tot publijcke dienst der studie’

Paul Hoftijzer

Bibliotheca Thysiana

‘Tot publijcke dienst der studie’

Er zijn weinig plekken in Nederland met zo'n rijke boekgeschiedenis als het Leidse Rapenburg. In de middeleeuwen waren aan deze gracht, die toen de buitenste rand van de stad vormde, verscheidene kloosters gevestigd waar met grote toewijding religieuze teksten werden gekopieerd, verzameld en gelezen. Een van die kloosters, het convent van de Witte Nonnen of Dominicanessen, werd in 1581 omgevormd tot hoofdgebouw van de zes jaar tevoren opgerichte Leidse universiteit (en is dat gebleven tot op de dag van vandaag). Dit had niet alleen tot gevolg dat andere academische instellingen, waaronder de universiteitsbibliotheek, in of in de nabijheid van dit pand werden ondergebracht, maar ook dat steeds meer drukkers en boekverkopers – onder wie grote namen als Plantijn, Elzevier, Van der Aa en Luchtmans – zich aan het Rapenburg en in de omringende straten en stegen vestigden. Hier was immers hun cliënteel, bestaande uit hoogleraren, geleerden en studenten te vinden. Het Rapenburg was ook rijk aan particuliere bibliotheken. In de kapitale herenhuizen die in de zeventiende en achttiende eeuw gebouwd werden, woonden de aanzienlijkste en rijkste inwoners van de stad, hoogleraren, maar ook burgemeesters, kooplieden, artsen, advocaten en predikanten. Vrijwel allen hadden zij aanzienlijke boekverzamelingen, die zij gebruikten voor hun studie, werk, stichting of plezier.

De vele bibliotheken die in het verleden aan het Rapenburg zijn opgebouwd zijn helaas allemaal weer verspreid geraakt of naar elders verhuisd. Met één uitzondering. Sinds 1655 is op Rapenburg 25, op de hoek van de Groenhazengracht, een prachtige bibliotheek gevestigd, bij testament gesticht door de Leidse jurist Johannes Thysius. Deze Bibliotheca Thysiana is bovendien gehuisvest in een pand dat speciaal als bibliotheek is ontworpen, een novum

Wand van de leeszaal van de Bibliotheca Thysiana met de kast waarin het archief van de familie Thysius werd bewaard.

*Portret van Johannes Thysius door Jan de Vos.
Het schilderij werd in 1658 besteld door de
curatoren en kostte 25 gulden.*

*Façade van de Bibliotheca Thysiana op
Rapenburg 25. Het gebouw, ontworpen door de
Leidse stadsarchitect Arent van 's Gravesande,
werd voltooid in 1655.*

voor de zeventiende eeuw. De stichting die de collectie beheert, is nog altijd verantwoordelijk voor de uitvoering van Thysius' laatste wil, namelijk dat zijn bibliotheek gebruikt zou worden 'tot publiecke dienst der studie'.

Johannes Thysius

Johannes Thysius, of met zijn Hollandse naam Jan Thijs, werd geboren te Amsterdam in 1622 (doopdatum 14 juni). Hij kwam uit een welgestelde Zuid-Nederlandse, protestantse familie, die op het einde van de zestiende eeuw vanwege de godsdienstige repressie en economische malaise in Antwerpen haar toevlucht had gezocht in de jonge Nederlandse Republiek. Zijn vader Antoni Thijs wist zijn vermogen te vermeerderen door lucratieve beleggingen in onder andere de Verenigde Oost-Indische Compagnie, en door zijn huwelijk met de rijke en eveneens uit het Zuiden afkomstige Elisabeth de Bacher. Hun eerste en enige kind was Johannes, die zijn moeder echter niet gekend heeft, want zij overleed in het kraambed. Antoni Thijs hertrouwde, opnieuw met een rijke koopmansdochter, bij wie hij nog enkele kinderen zou verwekken. Vanwege de zwakke geestesgesteldheid van zijn stiefmoeder werd Johannes echter nog vóór

Dit boekje, een schooluitgave van Silius Italicus' De secundo bello Punico (Amsterdam, 1620) verwierf Johannes Thysius blijkens deze inscriptie toen hij nog 'juvenis' (jongeling) was. Thysia 368.

het overlijden van zijn vader (in 1634) opgenomen in het gezin van zijn tante Catharina Thijs, die was getrouwd met de Leidse hoogleraar oosterse talen Constantin l'Empereur van Opwijck. Zij bewoonden in Leiden een groot huis aan de Papengracht. l'Empereur was tevens de toeziend voogd over Johannes, samen met een andere (oud)oom, Anthonie Thysius sr., die hoogleraar theologie was.

In Leiden moet Johannes het wel naar zijn zin hebben gehad. Financieel hoefde hij zich geen zorgen te maken, want de ruime erfenis van zijn ouders stelde hem in staat op ruime voet te leven. Dat blijkt onder andere uit het kasboek dat van zijn uitgaven bewaard is gebleven. Zo kocht hij in 1649 een paard voor de lieve som van 330 gulden, destijds de prijs van een Leids wevershuisje. Maar belangrijker was dat Leiden in het midden van de zeventiende eeuw een periode van ongekennde voorspoed doormaakte. De laken-nijverheid floreerde als nooit tevoren, de bevolking groeide in een ras tempo, en er was een enorme bedrijvigheid op allerlei gebied. Dat gold ook de universiteit, waaraan Thysius reeds in 1635 als student werd ingeschreven, eerst in de letteren, later in de rechten. Dankzij de aanwezigheid van moderne voorzieningen voor onderwijs en onderzoek en de aanstelling van gerenommeerde hoogleraren kwamen steeds meer studenten naar Leiden, uit Nederland, maar vooral ook uit het buitenland. Zij allen spraken Latijn,

Liber Jo:
hanni Thy:
fij. Juvenis.
1621

de 'lingua franca' van de internationale geleerden-republiek.

Door de vooraanstaande academische positie van zijn ooms raakte Johannes van jongs af aan vertrouwd met het wetenschappelijk bedrijf, dat in Leiden een christelijk-humanistische oriëntatie had, dat wil zeggen gericht op de studie van de bijbel en klassieke teksten. De dagelijkse omgang met boeken was daarbij vanzelfsprekend. Aangezien de universiteitsbibliotheek maar beperkt toegankelijk was, waren hoogleraren en studenten voortdurend op boekenjacht, in de talrijke, goed gesorteerde Leidse boekwinkels, maar ook tijdens de vele boekenveilingen die in de stad werden gehouden. Op een bepaald moment moest de universiteit zelfs besluiten dat de veilingen alleen nog in de vakantie gehouden mochten worden, omdat de studenten anders hun colleges verzuimden.

De liefde voor het boek had Johannes echter al veel eerder opgedaan. Het mooiste bewijs daarvoor is een briefje dat hij op 1 januari 1629 – hij was toen zes en half jaar oud! – vanuit Amsterdam aan zijn oom Anthonie Thysius in Leiden stuurde. Deze had hem ter gelegenheid van het nieuwe jaar traditiegetrouw een koek gestuurd, maar Johannes was daar maar half tevreden mee. Hij schrijft:

Seer lieve wel beminde oom,
Naer wensc[h]inge van een gelucsalich nieuwe
jaer aen U[w] E[dele] mitschaders aen mijn
lieve moitgen [tante], nichte en cousyns, ben
ick hier mede U E hertelijck seer bedanckende
voor den koeck ende goede vermaninge my
geschreven, die ick hope naer te comen. Ende
met Godes hulpe soo wel te leeren dat mijn
lieve oom tegens toecomende jaer best sal
vinden mij te vereeren met een goede boeck
in plaets van een koeck. Daer toe de Heere
mij zijnen genade wil verlenen, en U E mijn
beminde oom ende moitgen met nichte ende
cousijns sparen.
In langhduringhe gesontheyt Amen, U E
onderdanige en liefhebbende
Joannes Thijs.

*Het Leidse Academiegebouw aan het Rapenburg.
Gravure door Abraham Delfos naar een tekening
van Johannes Beylaert. Regionaal Archief Leiden.*

*Johannes Thysius liet zijn bijzondere boeken – in
dit geval het verzameld werk van de kerkvader
Gregorius Nyssen uit 1571 – (her)binden in fijn
kalfsleer met een fraai bandstempel en groene
sluitlinten. Thysia 266.*

De voorbeeldige student. Zinnebeeldige illustratie uit Carolus Musart, *Adolescens academicus sub institutione Salomonis* (Douai, 1633). Thysia 1075.

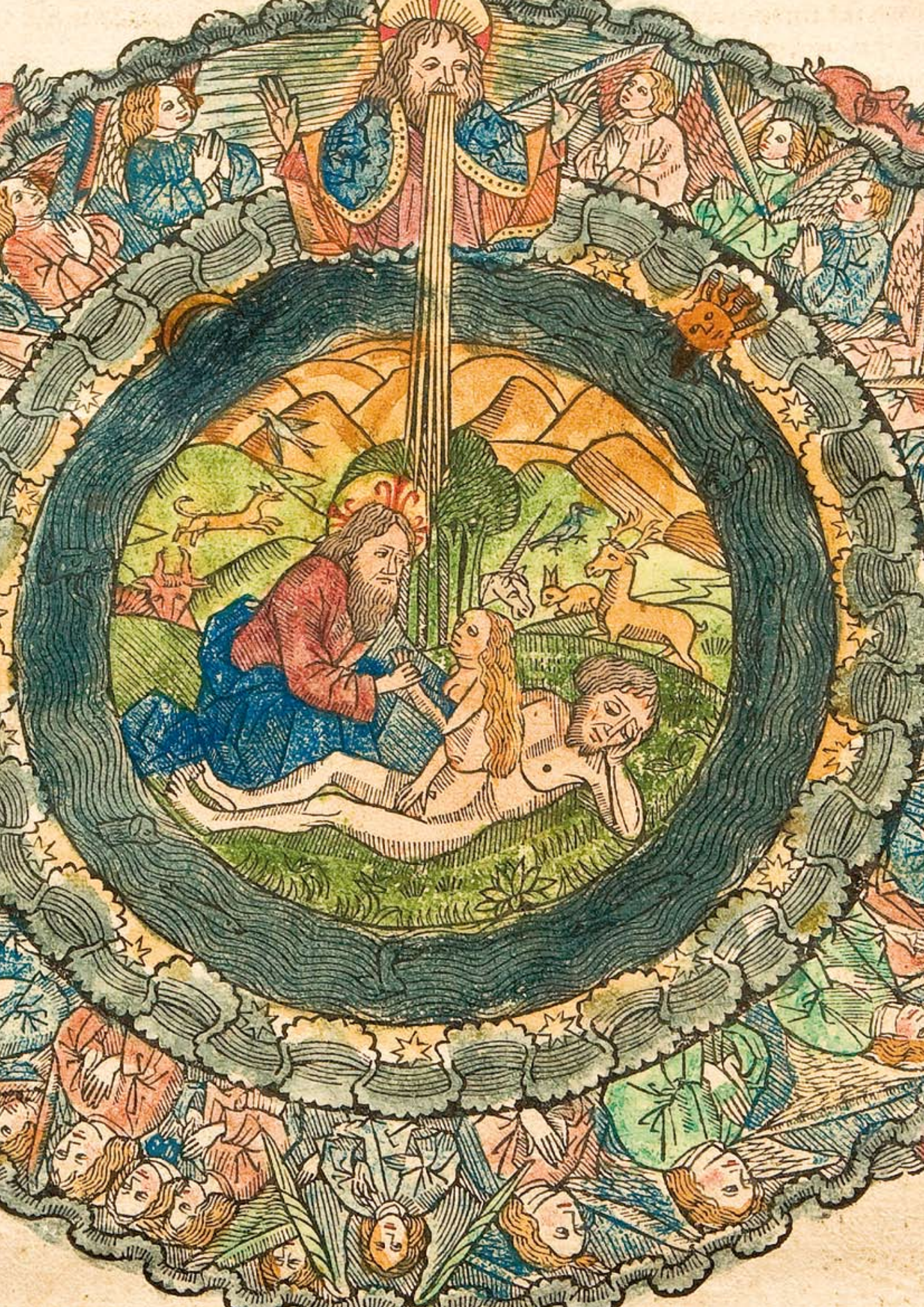
De schepping van Eva uit Adams rib. Handgekleurde houtsneede uit de zogenoemde 'Keulse bijbel' (Keulen, 1478). Thysia 329.

Het jaar daarop kreeg hij inderdaad een boek van zijn oom, een zestiende-eeuws commentaar op de *Epistolae ad familiares* (Brieven aan familie en vrienden) van de Romeinse schrijver Cicero, met een handgeschreven opdracht waarin Johannes werd aangemoedigd de stijl van Cicero 'diligenter' (nauwgezet) na te volgen.

In 1635 werd Johannes de trotse bezitter van een aanzienlijk deel van de bibliotheek van weer een andere oom, Jacobus Thysius, tot zijn dood in 1628 hoogleraar geschiedenis en secretaris en bibliothecaris van de geleerde Duitse vorst Maurits van Hessen te Marburg. Vanaf dat moment begon hij serieus boeken te verzamelen, zo kan worden afgeleid uit zijn kasboek, waarin ook zijn boekaankopen staan opgesomd. Het bedrag dat hij jaarlijks aan boeken uitgaf, stijgt voortdurend, tot een hoogtepunt van bijna 2300 gulden in 1652.

Onder de talrijke persoonlijke documenten die van Johannes Thysius bewaard zijn gebleven bevindt zich ook een journaal van de 'Grand Tour', die hij van oktober 1646 tot mei 1648 heeft gemaakt naar Frankrijk en Engeland. Hij deed dat in het gezelschap van de Duitse student – en latere Ethiopië kenner – Job Ludolph, die eveneens inwoonde in het huis van professor l'Empereur. Onderweg bezocht Johannes allerlei bezienswaardigheden, waaronder de pas geopende Bibliothèque Mazarine te Parijs en de Bodleian Library in Oxford. In Caen studeerde hij enige tijd bij de Franse geleerde Samuel Bochart. Tevens maakte hij van de gelegenheid gebruik om in Angers zijn licentiaat in de rechten te behalen. Het hoofddoel van de reis, Italië, werd echter niet bereikt, vermoedelijk doordat de zwakke gezondheid van Johannes hem parten speelde.

Terug in Leiden zette hij zijn rechtenstudie voort. Kennelijk had hij weinig ambitie voor een maatschappelijke loopbaan. Uit een briefwisseling met Job Ludolph blijkt dat hij overwoog om een landgoed in Duitsland te kopen, waar hij zich kon terugtrekken met zijn boeken. Daar kwam het niet van, maar van zelfstandig wetenschappelijk werk is evenmin sprake,

of het moest het bescheiden proefschrift zijn waarop hij in 1652 te Leiden tot doctor in de rechten promoveerde. De meeste tijd besteedde hij aan het uitbreiden van zijn bibliotheek. Zelfs toen hij de kans had om in 1650 in Stockholm de kroning bij te wonen van Christina van Zweden, de meest geleerde vorstin van Europa, bleef hij thuis, naar eigen zeggen om aanwezig te kunnen zijn bij enkele belangrijke boekenveilingen.

In de nazomer van 1653 werd Johannes getroffen door een ernstige ziekte. De aard ervan is onbekend, maar klaarblijkelijk voelde hij zijn einde naderen. Hij ging naar een Leidse notaris om zijn testament te laten opstellen. Hierin legde hij vast wat er met zijn aardse goederen moest gebeuren, inclusief zijn boekenverzameling, die inmiddels zo'n 2000 banden telde. Letterlijk staat er in het testament: 'dat mijn bibliotheek ... sal werden geemployeert tot publijcke dienst der studie.' Wat Johannes daar precies mee bedoelde is niet geheel duidelijk. In ieder geval zal hij geen echte openbare bibliotheek in gedachten hebben gehad, al was het maar omdat het merendeel van zijn boeken in het Latijn was gesteld en daarmee voor de gewone Leidse burgers volstrekt ontoegankelijk. Waarschijnlijker is dat hij als gebruikers studenten en geleerden op het oog had. Voor die veronderstelling pleit ook dat hij wilde dat de bibliotheek zou worden gehuisvest in een nieuw te bouwen pand in de nabijheid van het Waalse College op de Groenhazengracht, waar armlastige Franstalige theologiestudenten kost en inwoning genoten. In het testament is zelfs sprake van de mogelijkheid dat de bibliotheek aan enkele studenten huisvesting zou bieden. Voor de bouw van een geschikte behuizing, alsmede voor het toekomstig onderhoud van de bibliotheek, stelde hij het zeer aanzienlijke bedrag van 20,000 gulden ter beschikking. Met de dood van Johannes op 3 oktober 1653 trad dit testament in werking.

Het gebouw

De executeur testamentair was Baron Marcus du Tour, lid van de Raad van Brabant, die was gehuwd met Sara l'Empereur, de enige dochter van Constantin

Gekleurde houtsnede uit de eerste geïllustreerde uitgave van een oorspronkelijk vierde-eeuws handboek over het Romeinse Rijk, Notitia utraque cum orientis tum occidentis ultra Arcadii Honorique caesarum tempora (Basel, 1552). Thysia 782.

l'Empereur en Thysius' voornaamste erfgenaam. Hij begon met het zoeken van een lokatie voor de bibliotheek en een architect voor het ontwerp ervan. De eerste vond hij op het Rapenburg, op de hoek van de Groenhazengracht. Dit was een gunstige plek, omdat de ligging van het gebouw op het Noord-Oosten lichtinval bood van twee kanten zonder dat men last had van direct zonlicht. Dat was immers slecht voor de boeken. Als architect werd Arent van 's Gravesande aangezocht, 'fabryck' van Leiden en in die hoedanigheid bouwmeester van onder andere de Lakenhal en de Marekerk. Van 's Gravesande maakte een fraai ontwerp in de toen gangbare stijl van het Hollands classicisme, maar de feitelijke bouw en inrichting werden na zijn vertrek uit Leiden als gevolg van een conflict met het stadsbestuur uitgevoerd door enkele lokale aannemers. Hun bestekken en rekeningen zijn in het archief van de bibliotheek bewaard. In het pand werd op de begane grond behalve de statige entreehal met dubbele trap naar de eerste etage

De bibliotheekzaal naar het Noorden.

De bibliotheekzaal naar het Zuiden, met op de voorgrond de eikenhouten boekenmolen.

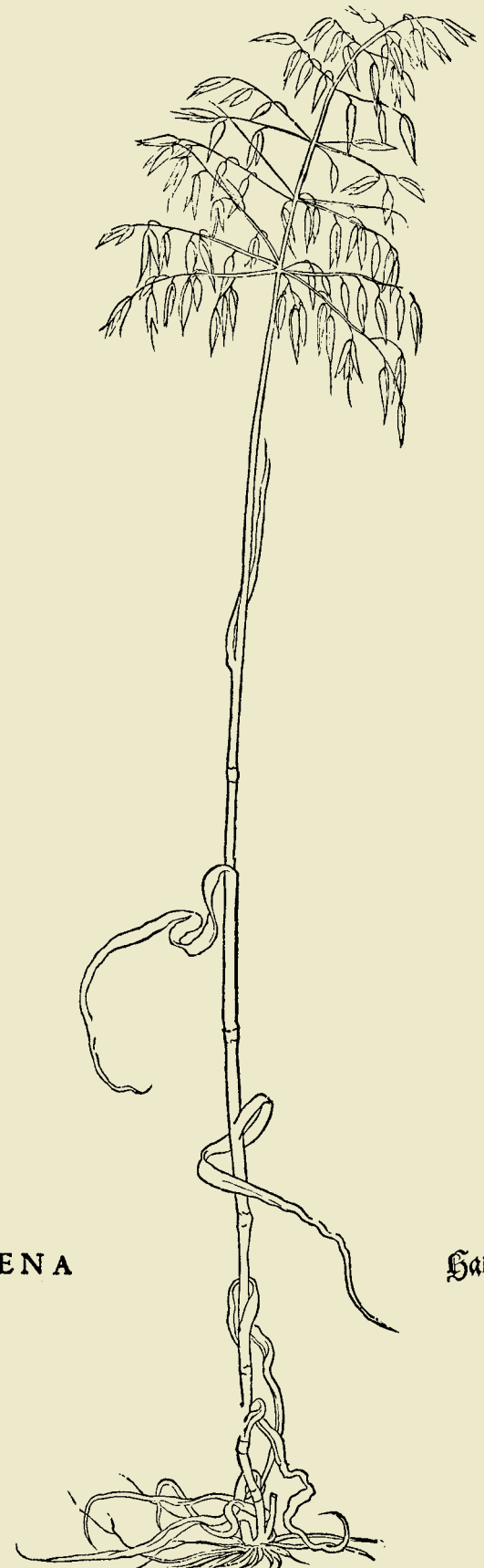
een eenvoudige woning ingericht voor de reeds in het testament genoemde huisbewaarder. De leeszaal van de bibliotheek, met de ruime afmetingen van 14,5 bij 7 meter, werd gevestigd op de eerste etage.

De inrichting van de Bibliotheca Thysiana volgde nieuwe inzichten ten aanzien van bibliotheekgebruik. Tot het midden van de zeventiende eeuw was het in de meeste Europese bibliotheken praktijk om de boeken naar onderwerp te rangschikken en ze soms volgens middeleeuwse gewoonte met kettingen aan de kasten of lezenaars te bevestigen teneinde diefstal te voorkomen. Naarmate het boekenbezit van deze instellingen groeide en men steeds meer verleggen zat om bergruimte, was dit geen reële optie meer. Men ging er toe over – een oplossing die Thysius zelf had waargenomen in de Bibliothèque Mazarine te Parijs, maar die na 1653 ook werd toegepast in de Leidse Universiteitsbibliotheek tijdens het bibliothecariaat van zijn achterneef Anthonie Thysius jr. – om de boeken niet meer op onderwerp maar op grootte te bewaren in kasten en magazijnen die niet meer rechtstreeks voor het publiek toegankelijk waren. Dat is ook het geval in de Bibliotheca Thysiana. De boeken staan

Gestileerde botanische illustratie van de haverplant uit Leonhardt Fuchs, De historia stirpium commentaria (Basel, 1540). Thysia 2272.

gerangschikt op formaat – de folianten beneden, de kleine boeken boven – in de kasten. Een rondomgaande balustrade verhindert dat de bezoekers zelf rechtstreeks bij de boeken kunnen komen. Alleen de bibliothecaris of diens knecht heeft de sleutel van de twee deurtjes in het hek en kan de boeken tevoorschijn halen, die dan vervolgens ter inzage worden gegeven op de grote centrale leestafel. Men werkte daaraan staande, van zitmeubilair was geen sprake. Evenmin was er verlichting of verwarming, hetgeen betekent dat de bibliotheek in de winter goeddeels gesloten moet zijn geweest.

De inrichting van de leeszaal werd zeer sober gehouden. De strenge opeenvolging van de boekenkasten wordt alleen aan de kant van de lange binnenmuur onderbroken door een centrale wandkast, waarin het archief van de familie Thysius werd bewaard (nu in de Universiteitsbibliotheek). De kast is eveneens ontworpen in classicistische stijl en getooid met het familiewapen en een wat onbeholpen cherubijntje. De enige verdere versiering van de leeszaal is een rood beschilderde houten phoenix bovenop de boekenkast tegen de zuidmuur. Deze vogel uit de Egyptische mythologie, die zich om de vijfhonderd jaar verbrandt om vervolgens weer op te rijzen uit zijn as, lijkt rechtstreeks gemodelleerd naar een afbeelding in een embleemboek over vogels en insecten van de Duitse humanist Joachim Camerarius uit 1596. Het daarbij geplaatste motto 'Mors mihi vita est' (De dood is mij het leven) biedt wellicht een verklaring voor de plaatsing. De phoenix kan, behalve als letterlijke verwijzing naar het voortbestaan van de bibliotheek na de dood van Thysius, ook symbool staan voor de bibliotheek als opslagplaats van kennis, waar dankzij het werk van eerdere generaties onderzoekers voortdurend nieuwe wetenschap wordt gegenereerd. Uniek voor Nederland is verder de eikenhouten boekenmolen met vier horizontale planken. In de aankooprekening uit 1657 wordt hij

AVENA

Habern.

Lakzegel met de afbeelding van een vogel, mogelijk een phoenix. Dit zegel komt in vrijwel alle boeken uit Thysius' bibliotheek voor.

Houten phoenix op ijzeren pootjes. De vogel staat mogelijk symbool voor de bibliotheek als kennismachine.

omschreven als een 'omdraient pulpetrum daer verscheyden boecken connen opleggen.' Curator Marcus du Tour betaalde er 25 gulden voor.

In 1655, twee jaar na Thysius' dood, werd de bibliotheek opgeleverd. Nadien vonden met enige regelmaat aanpassingen van het gebouw plaats en ook aan het interieur werd het nodige gesleuteld. Op een niet in alle opzichten betrouwbare tekening van D.P.G. Humbert de Superville uit het begin van de negentiende eeuw blijkt in een hoek van de leeszaal aan de kant van het Rapenburg een kamertje te zijn afgeschoten en zijn de boekenkasten voorzien van gordijnen. Dit werd later weer ongedaan gemaakt. Lange tijd was in de bibliotheek een grote trap geplaatst, die toegang gaf tot de ruime zolder, waar nieuw binnengekomen boeken werden opgeslagen.

De laatste grote opknapbeurt van het gebouw vond plaats in 1997 en 1998. Aangezien de kosten hiervan de draagkracht van de Stichting Bibliotheca Thysiana ver te boven gingen, werd het pand, en daarmee de restauratieplicht, voor een symbolisch bedrag overgedragen aan de Vereniging Hendrick de Keyser, die zich ten doel stelt architectonisch of historisch waardevolle gebouwen voor de toekomst te bewaren. Bij deze ingrijpende restauratie werd de woonruimte beneden geschikt gemaakt voor meer algemeen gebruik en werd de bibliotheekzaal in oorspronkelijke staat hersteld.

Collectie

In een van zijn brieven schrijft Johannes Thysius dat het zijn 'zaligste' wens was om een bibliotheek te hebben, 'gevuld met de mooiste edities, geschreven door de beste auteurs op het gebied van de geschiedenis, de oudheid, dan wel de wiskunde.'

Het interieur van de bibliotheek aan het begin van de negentiende eeuw. Tekening van D.P.G. Humbert de Superville. Regionaal Archief Leiden.

Daarmee bedoelde hij in feite dat hij een collectie wilde opbouwen die alle toenmalige terreinen van kennis bestreek. Dergelijke universele collecties waren in de zeventiende eeuw het exclusieve domein geworden van grote institutionele bibliotheken. Er verschenen zoveel nieuwe boeken dat het voor een particulier niet meer bij te benen was. Doordat Thysius echter over ruime financiële middelen beschikte, kon hij zijn ideaal toch tot op zekere hoogte nastreven. Dat geldt in ieder geval voor de geschriften van klassieke auteurs. Hoewel zeker niet compleet, bevat de Bibliotheca Thysiana een indrukwekkende verzameling Griekse en Romeinse teksten over de meest uiteenlopende onderwerpen, gedrukt door beroemde uitgevers als Manutius, Froben, Estienne, Plantijn en Elzevier. Daarmee voldeed Thysius aan een van de belangrijkste opdrachten van het Humanisme, te weten het herstel en de beschikbaarstelling van de kennis en literatuur van de klassieke oudheid.

Maar de wetenschap van zijn eigen tijd lag hem eveneens na aan het hart. Zijn bibliotheek is rijk aan studies op zulke uiteenlopende gebieden als sterrenkunde, medicijnen, botanie, geschiedenis en recht. Ook nieuwe methodologische en theoretische concepten en inzichten hadden zijn belangstelling, getuige de aanwezigheid van het werk van moderne filosofen als Francis Bacon en René Descartes. Overigens was het werk van de laatste, die een aantal jaren in Leiden heeft gewoond en gewerkt, in het academische milieu waarin Thysius verkeerde tamelijk omstreden. Marcus du Tour had in 1642 in Utrecht zelfs een dissertatie geschreven tegen Descartes. Het is dan ook verlokkelijk om de Bibliotheca Thysiana te beschouwen als een zeventiende-eeuwse intellectuele arena, waar de strijd tussen de klassieke en moderne wetenschap werd uitgevochten. Helaas weten we niet wat Thysius' eigen stellingname in dit debat was.

Gekleurde houtsnede uit Carolus Stephanus, De dissectione partium corporis humani libri tres (Parijs, 1540). Thysia 2269.

Titelpagina van Jacques du Bosc, *La femme heroique* (Parijs, 1645), waarin vrouwen dezelfde deugden worden toegedicht als mannen. *Thysia* 935.

Gravure op groot formaat uit Gérard de Thibaults megalomane handleiding voor de schermkunst, *Academie de l'espee* (Leiden, 1626). *Thysia* 2422. >

Een soortgelijke observatie kan worden gemaakt ten aanzien van de theologische boeken in de bibliotheek. Hoewel Thysius zonder twijfel behoorde tot de rechtzinnige richting in de Nederduits Hervormde Kerk, is het opvallend dat het aandeel van de theologie in zijn verzameling minder groot is dan men zou verwachten en dat zich daarin bovendien heel wat werken bevinden die tegen de calvinistische leer ingaan. Interessant is bijvoorbeeld de aanwezigheid van verscheidene werken van David Joris, een zestiende-eeuwse geestdrijver die zowel door katholieken als protestanten werd verketterd. Thysius' streven lijkt er hier vooral op gericht geweest te zijn om een representatieve collectie theologie op te bouwen, waarin de standpunten van diverse godsdienstige stromingen vertegenwoordigd waren.

De bibliotheek bevat echter meer dan alleen wetenschappelijke en godsdienstige boeken. Literatuur uit binnen- en buitenland, in origineel en in vertaling, is ruimschoots vertegenwoordigd, al lijkt het vermoeden gerechtvaardigd dat met name de Nederlandse literatuur bij het overbrengen van de boeken van de Papengracht naar het Rapenburg nogal uitgedund is. Tegenover grote buitenlandse auteurs als Petrarca, Boccaccio, Rabelais en Montaigne staan maar een paar Nederlandse schrijvers van naam. Met name Jacob Cats, die in iedere zeventiende-eeuwse bibliotheek te vinden was, schittert door afwezigheid. Opvallend rijk is de collectie daarentegen aan embleemboeken, een genre dat gekenmerkt wordt door een speelse wisselwerking tussen tekst en illustratie. Voorts zijn er fraaie prentenboeken met afbeeldingen van beroemde personen, stadsgezichten en landschappen, bouwwerken, klederdrachten, kunstvoorwerpen en dergelijke meer. De meeste had Thysius kant en klaar gekocht, andere had hij naar eigen smaak samengesteld. Dat geldt ook voor een curieus plakalbum met honderden uitgeknipte prenten van planten, dieren en mensen. Van bijzondere betekenis is de door Thysius bijeengebrachte verzameling van ettelijke duizenden pamfletten – eenvoudig en goedkoop drukwerk waarin actuele

Tabula IX.

Sommige boeken moet Thysius vooral hebben gekocht vanwege hun zeldzaamheid, schoonheid of bijzonderheid. De collectie omvat ruim dertig incunabelen, waaronder beroemde boeken als de eerste gedrukte Nederlandse bijbel (de 'Delftse bijbel', 1477), het *Liber chronicarum* van Hartmann Schedel (Neurenberg, 1493) en het mooiste gedrukte boek van de Renaissance, de *Hypnerotomachia Poliphili* (Venetië, 1499). Andere topstukken zijn het kruidboek van Leonhardt Fuchs (Basel, 1542); Andreas Vesalius' *De humani corporis fabrica, libri VII* (Basel, 1543); Matthew Parkers *De antiquitate Britannicae ecclesiae* (London, 1572; gedrukt in een oplage van slechts 25 exemplaren); het zogenoemde 'luitboek van Thysius',

I SPAVENTEVOLE SILVA, ET CONSTIPATO Nemore euato, & gli primatiali lochi per il dolor formo che se hauea per le felle & proflerate mēbre di fiso relati, meritosuū di nouo in uno pio delo tabile fito aliti pui che el precedente. El quale non cra de moito horridi, & crepandinole rude informato, ne falcato di firmosi iugi. Ma compolitamente de grane montagnole din troppo alticia. Silaoe di giouani quercuoli, di roburi, fraxini & Carpinī, & di frondosi Esculi, & Alice, & di teneri Coryli, & di Aini & di Tili, & di Opio, & de infructuosi Oleastri, disposti fedolmo l'aspetto de gli arboristi Colli. Et giu al piano erano grane flumie di alci fluitati

[illegible]

een handschrift met een onovertroffen verzameling Europese luitmuziek; Gérard de Thibaults *Académie de l'espée* (Leiden, 1626); de *Icones* van de Zuid-Nederlandse schilder Anthonie van Dyck (Antwerpen, 1646); en een vrijwel complete reeks 'republiekjes', beknopte landenbeschrijvingen in klein formaat gedrukt door de Leidse Elzeviers. En dan zijn er nog boeken die Thysius vast niet alleen vanwege hun inhoud, maar ook om hun fraaie uiterlijk of bijzondere herkomst heeft aangeschaft. Zo wist hij in 1649 op een veiling in Den Haag een op perkament gedrukte en uitbundig – de stijl heet niet voor niets 'à la fanfare' – gebonden uitgave van het gedicht *La seconde semaine, ou enfance du monde* (Parijs, 1584) van Guillaume de Salluste Du Bartas te verwerven, evenals een exemplaar van het met handgekleurde volvelles geïllustreerde *Astronomicum Caesareum* (Ingolstadt, 1540) van de Duitse astronoom Petrus Apianus. Het boek was ooit het bezit van de Engelse koning Hendrik VIII.

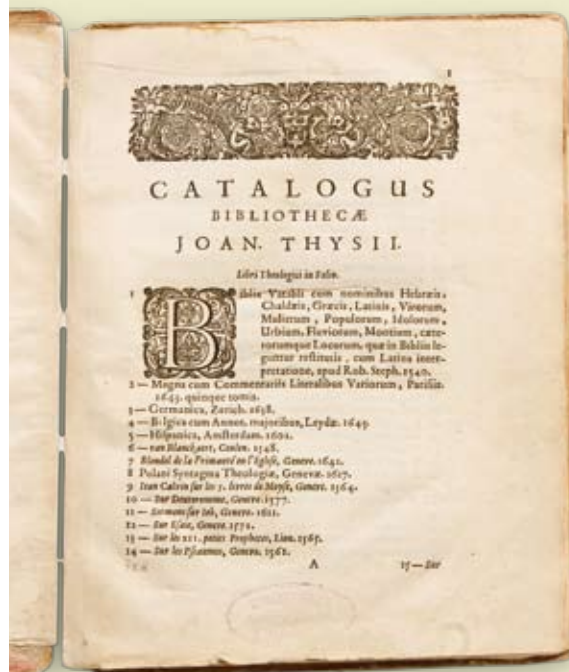
In de tweede helft van de zeventiende eeuw werden nog met enige regelmaat boeken aangeschaft uit middelen die Thysius speciaal daarvoor in zijn testament had gereserveerd. De belangrijkste aankoop was zonder twijfel de complete Blaeu-atlas (Amsterdam, 1662-65) met het bijbehorende notenhouten kabinet (nu in de benedenruimte), waarvoor niet minder dan 454 gulden werd betaald. Door slecht beheer van de gelden van de bibliotheek kwam aan de boekaanfchaf in de loop van de achttiende eeuw echter een einde. Latere aanwinsten bestonden hoofdzakelijk uit schenkingen. Zo werd in de negentiende eeuw uit de nalatenschap van de Leidse predikant Barend Frederik Tydeman een grote collectie boeken verworven van en over de Zweedse spiritualist Emanuel Swedenborg. Zij staan apart opgesteld in de voormalige woning op de begane grond.

Gebruik

Over het gebruik van de bibliotheek vanaf de opening in 1657 is helaas weinig bekend. Er is geen bezoekers-register bijgehouden, evenmin zijn gegevens bewaard over openingstijden en reglementen. Wel verscheen rond 1668 voor belangstellenden een eerste gedrukte

Pagina uit het plakalbum van Johannes Thysius met uitgeknipte afbeeldingen van zoogdieren. Thysia 1568.

Openingspagina van de eerste catalogus van de Bibliotheca Thysiana uit ca. 1668. Het boekje is in slechts één exemplaar overgeleverd. Thysia 258.

catalogus van de bibliotheek (in slechts één exemplaar overgeleverd), die nadien in uitgebreide vorm herhaaldelijk herdrukt zou worden. Een van de vaste bezoekers in de tweede helft van de zeventiende eeuw was de Leidse regent Cornelis van der Maersche, die verscheidene boeken aan de bibliotheek schonk. In de achttiende eeuw lijkt het bezoek te zijn teruggelopen. Dat kan althans worden opgemaakt uit een opmerking van de Leidse historicus Frans van Mieris, die in zijn *Beschryving der stad Leiden* uit 1770 schreef dat de bibliotheek 'beklaaglyk te niet gelopen' was. Uiteindelijk nam het bestuur van de Leidse universiteit het benoemingsrecht van de curatoren over, hetgeen het gebruik van de bibliotheek binnen de Leidse academische gemeenschap zeker bevorderd heeft. Dat geldt nog sterker voor de uitvoerige gedrukte catalogus van de collectie, die in 1879 werd gepubliceerd door de Leidse bibliothecaris P.A. Tiele. Heden ten dage zijn alle titels opgenomen in de elektronische catalogus van de Leidse Universiteitsbibliotheek. Op aanvraag worden ze in de studiezaal Bijzondere Collecties van de UB aan onderzoekers uit alle mogelijke windstreken ter inzage gegeven.

In een van de handschriften die Johannes Thysius in 1635 uit de bibliotheek van zijn oudoom Jacobus Thysius verwierf – het betreft een laat middeleeuwse kopie van de tekst van de *Metamorphoses* van de Romeinse schrijver Ovidius – heeft hij, behalve de titel ook zijn naam geschreven: 'Joannis Thysii et amicorum'. Die laatste toevoeging, 'en van zijn vrienden', is veelzeggend. In humanistische kring was het gewoonte om boeken en handschriften aan collega-geleerden uit te lenen; kennis was niet alleen voor eigen gebruik, maar diende de samenleving in brede zin. Aan dat ideaal wordt dankzij de uitzonderlijke wilsbeschikking van deze jonggestorven Leidse boekverzamelaar meer dan driehonderdvijftig jaar na zijn dood nog steeds uitvoering gegeven. In zekere zin mogen wij ons daarom allen 'vrienden van Thysius' noemen.

Testament van Jan Splinter (Delft, 1647).
Dit soort goedkope boekjes werd in de
zeventiende eeuw in brede kring gelezen.
Thysia 1907.

Paul Hoftijzer (1954) is bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van het Nederlandse boek in de vroegmoderne tijd vanwege de Dr. P.A. Tiele-Stichting aan de Universiteit Leiden. Daarnaast is hij curator van de Bibliotheca Thysiana.

In opvallend veel boeken in de Bibliotheca Thysiana is de naam van vorige eigenaar(s) onleesbaar gemaakt. Deze editie van het Nieuwe Testament (Zürich, 1554) was ooit het bezit van een zekere Petrus Arnhem, die het 'mea pecunia', met zijn eigen geld, had gekocht. Thysia 484.

Literatuur

Blom, O., *De Phoenix van het Rapenburg* (Leiden, 1998).

Büch, B., 'Een zorgelijk legaat. De Bibliotheca Thysiana te Leiden', in: *idem, Bibliotheken* (Amsterdam, 1984), 89-96.

Gelderblom, O., *Zuid-Nederlandse kooplieden en de opkomst van de Amsterdamse stapelmarkt (1578-1630)* (Hilversum, 2000).

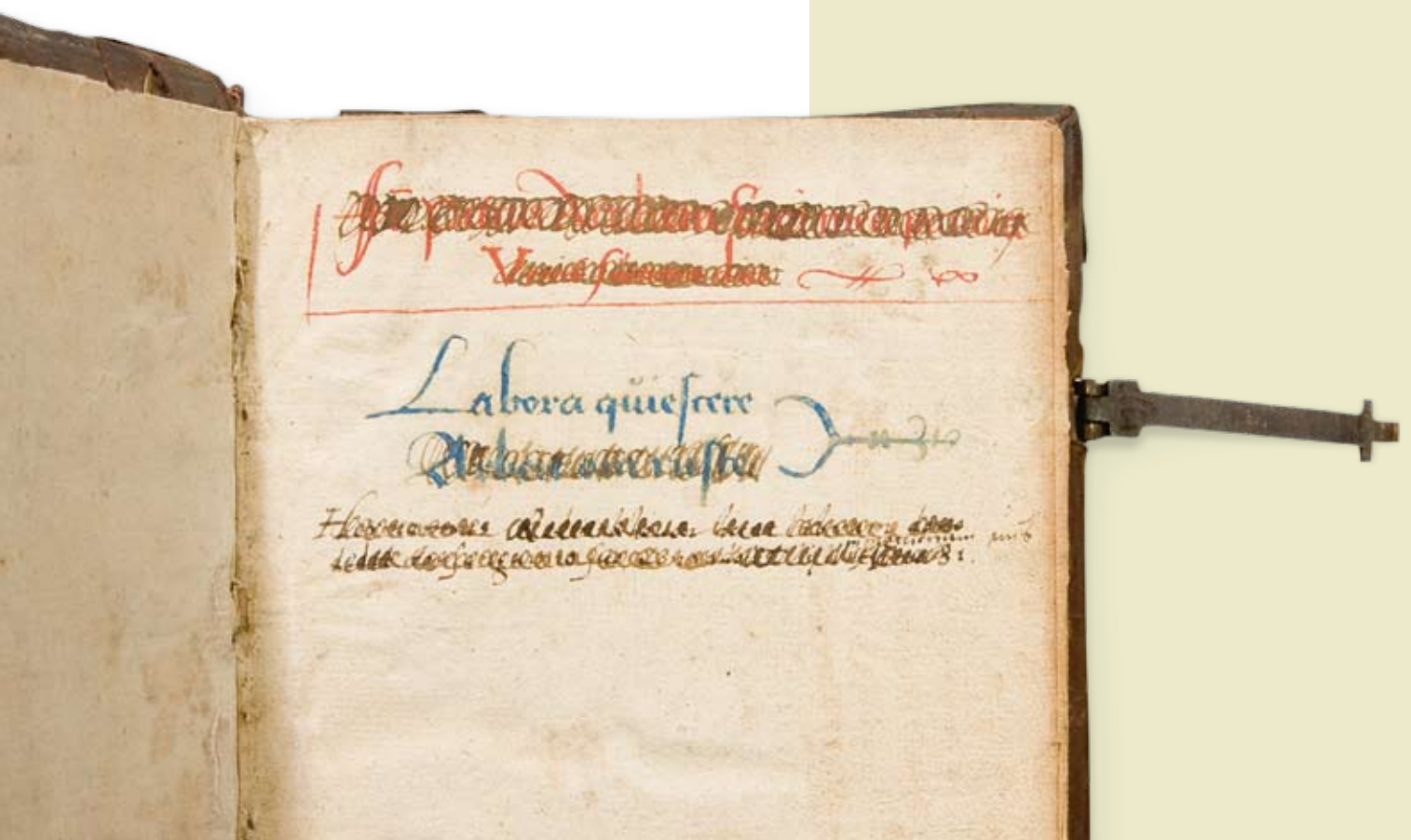
Janssen, F.A., 'De boekencollectie van Thysius', *Jaarboek van het Nederlands Genootschap van Bibliofielen*, 9 (2001), 103-116.

Jonge, C. de, 'De "grand tour" van Johannes Thysius', *Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken*, 68 (1976), 65-80.

Lunsingh Scheurleer, Th.H., W. Fock, A.J. van Dissel, *Het Rapenburg. Geschiedenis van een Leidse gracht*, deel IIIa (Leiden, 1988), 73-109.

Mourits, E.M., 'Johannes Thysius en Job Ludolf: een vriendschap', *Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en omstreken*, 92 (2000), 54-74.

--- (red. en inl.), *D'avoir une chambre garnie de plus belles editions. Uit de correspondentie van Johannes Thysius* (Leiden, 2001).

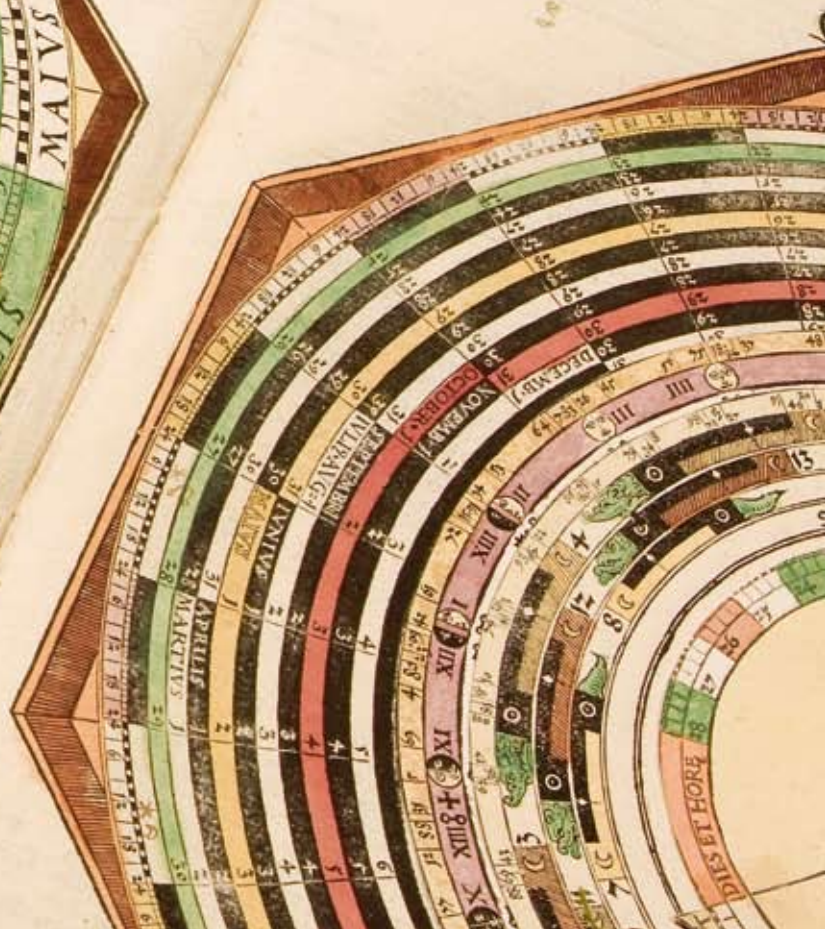

Schitterend gekleurde volvelle uit het door keizer Karel V gesponsorde Astronomicum Caesareum van de Duitse sterrenkundige Petrus Apianus (Ingolstadt, 1540). Het boek is afkomstig uit de bibliotheek van de Engelse koning Hendrik VIII. Thysia 1625.

¶ Cautela observanda in dispo-
 Operandi modus huius secundi insti-
 quem & certus est, quoties annus cui
 politus in arcu limbi inferioris rotæ a
 procedendo secundum diem ordinem
 diem Januarii, horam 12, M. 44 sine
 sic depictam & reperitur. Annus ille
 prius dictus est signatur. Eidemq; deno-
 adducitur, qui inuenerit ad operationem
 perdurabit. Si uero post primam siue
 indicis locationem annus ppositus a stella

Muller, J.W., 'Uit de geschiedenis der Bibliotheca Thysiana', *Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en Rijnland*, 26 (1933-34), 62-90.

Petit, L.D., *Bibliotheek van Nederlandsche pamfletten. Verzamelingen van de bibliotheek van Joannes Thysius en de bibliotheek der Rijks-Universiteit te Leiden*, 3 dln. met supplement ('s-Gravenhage, 1882-1934).

Roijsen, R. van, *Catalogus archief, familiepapieren en koopmansboeken Bibliotheca Thysiana* (Leiden, 1941).

NB Een nieuwe digitale inventaris van het archief is in voorbereiding.

Schaeps, J., 'Prenten uit de Bibliotheca Thysiana', in: *Het Leidse Prentenkabinet. De geschiedenis van de verzamelingen* (Baarn, 1994), 247-306.

Steenmeijer, G., *Tot cieraet ende aensien deser stede. Arent van 's Gravesande architect en ingenieur ca. 1610-1662* (Leiden, 2005).

Tiele, P.A., *Catalogus van de bibliotheek van Joannes Thysius* (Leiden, 1879).

Visser, A.S.Q., et al. (red.), *Emblem books in Leiden: A catalogue of the collections of Leiden University Library, the 'Maatschappij der Nederlandse Letterkunde' and Bibliotheca Thysiana* (Leiden, 1999).

De Leidse Universiteitsbibliotheek besteedt op haar website ook aandacht aan de Bibliotheca Thysiana: <http://www.bibliotheek.leidenuniv.nl/collecties/bijzonder/bibliotheca-thysiana.jsp>

De Bibliotheca Thysiana, gevestigd op Rapenburg 25, is op afspraak tegen betaling te bezichtigen. Daartoe kan contact worden opgenomen met de Leeszaal Bijzondere Collecties van de Leidse Universiteitsbibliotheek, tel. 071 527 28 57.

Tot de aanwinsten die zijn verworven na Thysius' dood behoort dit New and perfect book of beasts, flowers, fruits, butterflies, & other vermine (London, 1663) van Wenceslaus Hollar. Thysia 1316.

